

Др Тајјана Д. Бујарски, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
T.Bugarski@pf.uns.ac.rs

ВАСПИТНИ НАЛОЗИ КАО ДИВЕРЗИОНИ МОДЕЛ ПОСТУПАЊА И ЊИХОВА ПРИМЕНА У ПРАКСИ ВИШЕГ ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА И ВИШЕГ СУДА У НОВОМ САДУ¹

Сажетак: *Криминалијетет малолетника нејресетано заокуља њажњу оштетити и стиручне јавностити и на известитан начин ѡредститавља ѡказа- шетел усетешностити или неусетешностити свих мера којима се једно друштитво брине о младима. Као ѡсебно осетитљивој катететорији, малолетитницима се у сваком друштитву ѡклања ѡсебна ѡажња и нејресетано се изналазе нови и ефикаснитји начини решаванња кривичне ститвари којима се најмање шитетите наноси малолетитнику као учитиоцу кривичној дела, а ѡсититиже сврха која се ојледа у јачанњу њетове личне одтиторностити за своје ѡсититуйке. У ѡмом смитслу ѡсебно меситио заоузима ѡримена васитититних налота који моју своју сврху да оситваре само уколико ѡситиоји ѡсититиуна ѡравна урететностити њихове ѡримене (закон и ѡодзаконски актити) и сититтемски обезбететена лотитититика. Изритцање и ѡримена васитититних налота је директитно везана за иситититиванње личностити малолетитника и овој ѡроблематитици је у раду ѡосвететена ѡсебна ѡажња. У раду се аутитор бави васитититним налозима као дитверзитоним моделом ѡсититиуанња ѡрема малолетитним учитиоцима кривичних дела, као и ѡрименом васитититних налота у ѡпракси Вишетет јавној штужилаштитва и Вишетет суда у Новом Саду.*

Кључне речи: *кривични ѡсититиујак, дитверзитони ѡсититиујак, васитититни налот, малолетитник, иситититиванње личностити.*

¹Рад је настао као резултат истраживанња и рада на Пројекту „Дете у породичном пра- ву – компаративни и међународно-правни аспект“ чији носилац је Правни факултет у Но- вом Саду, Универзитет у Новом Саду, а који финансира Покрајински секретаријат за науку и технолошки развој.

1. Уводна разматрања

Малолетнички криминалитет је део друштвене стварности и као такав заслужује посебну пажњу јер враћање малолетника на „прави“ пут дозвољеног и очекиваног понашања уколико је залутао у криминалну зону је важан и одговоран задатак и друштва и државе. Свакако да кривичне санкције не могу бити адекватна и довољна компензација за све оно што је пропуштено у васпитању и одрастању малолетника и зато се оне примењују само као последње средство по принципу *ultima ratio* у спречавању и сузбијању криминалитета ради враћања на прави пут. Кривични правосудни систем се користи као замена за слаб или чак непостојећи систем за заштиту деце, а затворске казне и рецидивизам постају образац за децу која су остављена са веома мало могућности да поново обликују своју будућност.² Свакако, огромна је разлика између две врсте санкција које су предвиђене за малолетнике, јер једна има за циљ васпитање, преваспитање и правилно усмерење, док друга, поред тога, претпоставља појачан утицај на малолетног учиниоца, као и на друге да не врше кривична дела.³ Малолетна лица су посебне психо-физичке структуре с обзиром на степен развоја у коме се налазе, изузетно осетљиви⁴, са интензивним емоционалним процесима⁵, изложени утицају бројних фактора (биолошких, породичних, друштвених). Имајући у виду наведено, потребно је да се малолетни преступник што више удаљи од кривичног правосуђа чиме би се заштитио од његових штетних утицаја и то је учињено увођењем диверзионих модела чија сврха је примена решења која су алтернативна традиционалном кривичном систему и кривичном поступку. Овим моделом се остварује могућност да се на малолетника утиче и неким целисходнијм мерама које не би биле репресивне и не би доводиле до његове стигматизације кривичном осудом.⁶

² Santos Pais M., *Creating a non-violent Juvenile Justice System*, Report 2013, The International NGO Council on Violence Against Children, p.7, http://www.childhelplineinternational.org/media/80443/inco_-_juvenile_justice.pdf

³ Кокољ М., Специфичности казне малолетничког затвора, Актуелна питања малолетничке деликвенције и мере за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку, Српско удружење за кривично право, Копаоник, 27-30. март 1995, стр. 14.

⁴ Посебна осетљивост малолетника јесвакако једна од њихових карактеристика, али се, по правилу, везује за малолетнике који се у кривичном поступку појављују као сведоци, Бркић С., Посебно осетљиви сведоци, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду број 2/2014, стр. 212.

⁵ Емоционалним процесима ми успостављамо субјективан однос према стварима, људима, догађајима и према сопственим поступцима и због тога они немају рационални карактер, који је својствен когнитивним процесима: Бркић С., Психолошки аспекти сведочења старих лица, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду број 4/2012, стр. 209.

⁶ Стевановић И., Алтернативне кривичне санкције према малолетницима, Актуелна питања малолетничке деликвенције и мере за обезбеђење присуства окривљеног у -

Примена диверзионих мера је могућа само у оној мери у којој обезбеђује хуманизацију система кривичних санкција и отклањање кривичне процедуре у случајевима багателног,⁷ као и средњег криминалитета који је процентуално најзаступљенији у односу на целокупан криминалитет који врше малолетници. Основни циљ диверзије је у томе да се у сваком случају када се испуне услови скрене са редовне кривичне процедуре и кривичног права у зону породичног и социјалног права ради решавања конкретног случаја. Диверзионим поступком се малолетнику даје још једна шанса, реализацијом васпитног налога конкретан кривични случај се сматра решеним, а малолетник нема кривични досије. Врста и дужина диверзионог поступка мора бити прилагођена узрасту малолетника, његовим културним и социјалним приликама, а неуспели поступак диверзије се завршава кривичним поступком према малолетнику.⁸

У нашем кривичноправном законодавству изрицање васпитних налога је директна последица примене начела опортунитета кривичног гоњења према малолетнику, односно његовог условног одлагања. Приликом примене начела опортунитета, изузетно је важна примена постојећих мерила која утврђује тужилаштво, и којима се на експлицитан начин прави дистинкција између оцене целисходности изведене из дискреционог права јавног тужиоца од пуке самовоље која би представљала злоупотребу дискреционог овлашћења.⁹ Целисходност, односно сврсисходност се може посматрати са становишта принципа економичности и принципа легитимности где се у првом случају избегава нерационално ангажовање, у крајњој линији скупог и гломазног правосудног државног апарата када то нема оправдања, с обзиром да су у питању лакша кривична дела, а принцип легитимитета полази од начела да кривична процедура и кривичне санкције треба да буду *ultima ratio*¹⁰, односно да им не треба прибегавати уколико

кривичном поступку, Српско удружење за кривично право, Копаоник, 27-30. март 1995, стр. 27.

⁷Ibidem, стр.33.

⁸ Основна правила која се односе на диверзиони поступак: UNICEF diversion and alternatives, <http://www.createsolutions.org/unicef/whatdefinitionsdiversion.html#key>

⁹ Ђурђић В. и др., *Ојорђунийейи кривичној тоњења*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд 2009, стр.83.

¹⁰ Интересантно је споменути резултате истраживања (САД, Камбоџа, Француска) који су показали да је далеко већи број повратника малолетника којима је изречена казна затвора у односу на оне према којима је примењена нека незатворска мера. Видети фусноту 33: Paulo Pinheiro, Independent Expert for the United Nations Secretary-General's Study on - Violence Against Children, World Report on Violence Against Children (2006), p. 200; Angeliki-Marianthi Gyftopoulou, Child Imprisonment and Children's Rights: A Question of Consistency, Unpublished Masters Thesis (2012); Defence for Children International, Stop the violence!: The overuse of pre-trial detention, or the need to reform juvenile justice systems: Review of Evidence

се очекивани криминалнополитички циљеви могу остварити изван репресивног система процедуре и санкција.¹¹

Према Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица¹² (у даљем тексту Закон о малолетницима – ЗМ) опортунитет (члан 58) у одлучивању о предузимању кривичног гоњења према малолетнику за јавног тужиоца је условљен извршењем кривичног дела за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година, а што се као услов тражи и за изрицање васпитних налога (члан 5. став 1). У случају процене јавног тужиоца да кривично гоњење према малолетнику у конкретном случају није целисходно, остаје му могућност да примени диверзиони модел – васпитне налоге. Наравно, оваква могућност је условљена саглашношћу, односно пристанком малолетника, његових родитеља, усвојиоца, стараоца и спремношћу малолетника да прихвати и испуни изречене васпитне налоге (један или више њих).¹³ Уколико је поднео захтев за покретање припремног поступка према малолетнику, јавни тужилац када сматра да има места примени васпитних налога, то може само да предложи судији за претходни поступак, а уколико се он са тим предлогом не сложи, одлуку доноси веће за малолетнике у року од осам дана (члан 71. став 1. и 2). За разлику од јавног тужиоца, суд може да изрекне било који од пет васпитних налога предвиђених законом, док јавни тужилац може да изрекне само васпитне налоге из члана 7. став 1. тачка 1-3.

2. Испитивање личности малолетника

Одлука о избору васпитног налога као диверзионог модела поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела, када се испуне за то законом прописани услови, као и одлука о врсти васпитног налога је условљена и испитивањем личности малолетника од које зависи и остваривање сврхе самог налога. Са схватањима позитивистичке и социолошке школе, расте интересовање за личност учиниоца кривичног дела, па тако и малолетног што се најбоље види у томе да према класичној и неокласичној

(2010), p. 27, citing La récidive des mineurs” (2009), available at <http://pays-de-la-loire. emancipation.fr/spip.php?article21>, Creating a non-violent Juvenile Justice System Report 2013, The International NGO Council on Violence Against Children, p.7, http://www.childhelplineinternational.org/media/80443/inco_-_juvenile_justice.pdf

¹¹ Radulović Lj, *Vaspitni nalozi-alternativa sankcijama za maloletnike*, str 222, - <http://www.ius.bg.ac.rs/Naucni/Razvoj%20pravnog%20sistema%202006/19%20-%20Projekat%202006-13.pdf>

¹² Службени гласник РС број 85/2005.

¹³ Видети члан 62. став 1. у вези са чланом 7. став 1. тачка 1-3. Закона о малолетницима.

школи, кривична одговорност малолетника, у оквиру одређених старосних граница није више правило, јер зависи од претходно решеног питања разбора (*discernement*).¹⁴ Под разбором се подразумевала могућност схватања значаја свог дела, док се слобода воље претпостављала.¹⁵ Ово је сасвим разумљиво из разлога што је за душевни развој лица најважније да схвати и увиди значај свог дела. Касније је интелектуалном елементу додат и вољни елемент и почело се говорити о зрелости и душевној развијености малолетника. Све ово се последично манифестовало на примену различитих казни за малолетнике, па касније и на увођење посебних правила кривичне процедуре према малолетницима. Родоначелници посебног статуса малолетника и посебне процедуре према малолетницима која би у потпуности одговарала психо-физичким карактеристикама малолетника су били Лист и остали оснивачи Међународног криминалистичког удружења, а последица је била стварање тзв. заштитничког (*welfare*) модела који се огледа, између осталог, у томе што је личност малолетника стављена у први план са циљем не да се малолетник казни, него да му се помогне.¹⁶ Због тога данас кривични поступак према малолетницима има двоструки циљ – да се утврди кривица малолетника ради изрицања одговарајуће санкције и да се истражи личност малолетника и омогући његова заштита. Овај специфичан циљ одређује све најважније карактеристике овог поступка и одређује специфична решења која се у њему срећу у односу на кривични поступак који се води према пунолетним лицима.¹⁷

Личност малолетника је у центру пажње јавног тужиоца од тренутка постојања сумње да је малолетник извршио кривично дело, и у сваком конкретном случају, под законом прописаним условима, ценећи природу самог дела, околности под којима је учињено, ранији живот и лична својства малолетника, јавни тужилац може да донесе одлуку да не покрене кривични поступак и поред тога што су испуњени стварни и правни услови за то, уколико сматра да то у конкретном случају не би било целесходно, условљавајући покретање кривичног поступка извршењем одређених васпитних налога. Оцена наведених услова који су законом постављени у вези са опортунитетом мора да се темељи на утврђеним чињеницама од којих су посебно значајне оне чињенице које су у вези са ранијим животом и личним својствима малолетника, а осим тога, изабрани васпитни налог

¹⁴ Перић О., Милошевић Н., Стевановић И., Политика изрицања кривичних санкција према малолетницима у Србији, Београд 2008, стр.14.

¹⁵ *Ibidem*, стр.15.

¹⁶ *Ibidem*, стр.19-20.

¹⁷ Лазин Ђ., Принцип опортунитета у покретању кривичног поступка према малолетницима, Међународни научни скуп - Кривичноправна питања малолетничке деликвенције, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд 2008, стр.169.

мора бити прилагођен самој личности малолетника и приликама у којима живи.

Основни циљ испитивања личности малолетника је да се истражи личност малолетника ради откривања и идентификовања његових проблема, као и потреба које он има, и утврђивање фактора који су утицали на недозвољено и незаконито понашање. Испитивање личности малолетника подразумева „()...откривање фактора корелисаних са стањем девијантног понашања.“¹⁸ Проучава се законска историја малолетника у смислу да ли је раније осуђиван, утврђују се подаци о личности, о развојној историји и понашању, његовим могућностима и способностима и узроцима последњег незаконитог понашања, истражују се социјални и психички аспекти личности, а не ретко и медицински. Ово по самој својој природи доводи у питање очување основних права малолетника на заштиту његове личности и приватности и зато се посебно наглашава да орган поступка мора водити рачуна о свему томе, па је неопходно да буде професионалан и посебно обазрив, са високим етичким и моралним начелима, јер није одређен ни начин ни обим задирања у сферу приватности малолетника. Према Закону о социјалној заштити¹⁹ (члан 37) корисник социјалне заштите има право на поверљивост свих приватних података из документације која се обрађује за потребе извештаја, односно евиденције, а ту спадају и они које се тичу његове личности, понашања, породичних околности и начина коришћења услуга социјалне заштите. Од овог права се може одступити само у оним случајевима који су предвиђени законом.

Потреба за испитивањем личности малолетника је тројака: да се утврди да ли уопште постоји потреба за предузимањем неке мере, ако постоји да се одабере адекватна мера и да би се могло приступити адекватном планирању и извршењу исте.²⁰

За утврђивање чињеница које се односе на личност малолетника, посебно је адекватна социјална анамнеза. Анамнеза представља разговор са лицем ради прикупљања информација о самој личности и животу тог лица. Лице које врши анамнезу мора да поседује вештине, потребно знање и стрпљење, јер то је поступак који захтева одређено време. Ова вештина се најбоље стиче кроз сам рад. Да би анамнеза била потпуна, потребно је постављати питања одређеним редоследом, као и да лице које врши анамнезу стекне поверење лица којег испитује, односно са којим обавља разговор.

¹⁸ Аналогно са откривањем фактора корелисаних са стањем болести у дефиницији дијагнозе у медицини. Видети: Scardaccione G., Procena ličnosti maloletnika u maloletničkom krivičnom postupku u Italiji, Crimen 1/2013, стр.17.

¹⁹ Службени гласник РС број 24/2011.

²⁰ Видети: Стакић Ђ., Методика рада са малолетним деликвентима, Београд 1991, стр.152.

Питања која се постављају лицу се могу поделити у неколико основних група и она се односе на: личне податке и податке који се односе на чланове његове уже породице, образованост лица и чланова његове уже породице, запосленост, материјално стање и потребе, здравствено стање, податке о детињству и школовању, становању и социо-културном окружењу, интересима и склоностима лица.²¹ На крају се у оквиру социјалне анамнезе даје социјална процена и мишљење. Социјална процена се односи на анализу добијених података, развојно посматраних и смештених у временски и просторни контекст живота лица, а ову процену дају заједно лице и социјални радник. Овде је посебно важно да се наведе како само лице види и дефинише тешкоће, а како социјални радник и које су додирне тачке на којима се може заснивати даља сарадња. На крају, социјални радник даје своје мишљење на основу свих прикупљених података, као и евентуалних налаза психолога, дефектолога или лекара који се прилажу уз ово мишљење. У писању социјалне анамнезе највише долази до изражаја стручност социјалног радника која мора бити и у складу са основним принципима професионалне етике.

Извори података за социјалну анамнезу могу бити подаци до којих се долази разговором који социјални радник води са малолетником, затим са његовим родитељима, учитељицом, школским педагогом или психологом. Важно је да социјална анамнеза не буде усмерена, односно фокусирана само на тзв. негативне чињенице, а то су оне чињенице које указују на све оно што није добро у вези са малолетником чија личност се испитује, већ је потребно утврдити и све позитивне чињенице ради усмеравања третмана не само на кориговање негативног, већ и на развој потенцијала личности малолетника. Због тога је потребно користити све расположиве изворе података (анамнеза и хетероанамнеза). Није довољно да се користе само уобичајене методе испитивања личности као што су интервју и посматрање, упитници и психолошки тестови, поготово када се има у виду да су се ове технике и методе развиле до несагледивог броја и врста.

Треба имати у виду да су сваки начин и метода испитивања личности малолетника, као и криминолошка прогноза релативног, а не апсолутног карактера, па им је и вредност таква. Због тога им се приступа веома обазриво. Стање личности се утврђује у поступку, по правилу, посредно, и то путем извештаја, налаза и мишљења лица која су се по налогу органа поступка бавила испитивањем личности малолетника, или на основу исказа сведока. Због тога се може више говорити о прихватању туђег мишљења, са евентуалном корекцијом и контролом од стране органа поступка. Улога Центра за

²¹ Водич за писање социјалне анамнезе, http://issuu.com/sanjaboban/docs/vodic_za_pisanje_socijalne_anamneze

социјални рад приликом испитивања личности малолетника је важна из разлога што су малолетни извршиоци кривичних дела, по правилу, од раније познати Центру, па самим тим стручна лица из Центра за социјални рад најбоље познају малолетника и зато могу пуно да помогну јавном тужиоцу и судији приликом доношења одлуке. Испитивање личности подразумева испитивање комбинованих резултата урођених својстава, утицаја средине и реактивних тенденција које настају из конфликта ових двају чинилаца.²² Испитивање личности малолетника се своди на испитивање личности као интеграције најкарактеристичнијих структура неке индивидуе, односно њеног понашања, њених интереса и њених способности.²³ Циљ социјалне анамнезе је остваривање што бољег увида у личност клијента, прилике које су га обликовале, његове садашње прилике, као и духовне, економске и социјалне способности утицаја на околности.²⁴ Иако је испитивање личности малолетника механизам изналажења најбољег решења за малолетника који је у сукобу са законом, може се поставити питање његове допуштености, имајући у виду право човека на приватност као једно од најважнијих права савременог друштва које представља последњу брану индивидуализације појединца, као процеса издвајања јединке из нечег општег.

3. Васпитни налози као диверзиони модел поступања према малолетницима

Васпитни налози представљају начин решавања кривичне ствари ван кривичног поступка и имају за циљ да се кривични поступак не покрене или да се обустави. Избор васпитног налога као решења које је алтернативно у односу на кривични поступак зависи од воље малолетника, односно од тога да ли ће се он са тим сагласити или не. Васпитни налози као мере *sui generis* које немају карактер кривичне санкције, обезбеђују другачији начин решавања кривичне ствари у односу на кривични поступак, само за малолетна лица и за дела одређене тежине ради спречавања било каквог штетног дејства саме кривичне процедуре или изречене кривичне санкције на малолетника. Основне разлике васпитних налога у односу на санкције за малолетнике изражене су у законском одређивању органа надлежних за примену васпитних налога, у условима прописаним за њихову примену и посебно, у садржинском одређењу сврхе васпитних налога, у условима прописаним за њихову примену и посебно, у садржинском одре-

²² Јеротић В., Личност – њен развој и последице, Југословенска ревија за криминологију и кривично право број 3/1974, стр. 435.

²³ Ibidem.

²⁴ Filipović I., Smijemo li se odreći socijalne anamneze?, Ljetopis socijalnog rada broj 2/2001, стр. 216, <http://hrcak.srce.hr/3716>

ђењу сврхе васпитних налога и разлика које на том плану постоје у односу на кривичне санкције за малолетнике.²⁵ Као својеврстан вид диверзије, примена васпитних налога треба да омогући даљи правилан развој малолетника кроз јачање његове личне одговорности да се не би више понављала недозвољена, односно незаконита понашања. Примена васпитних налога је примарна у односу на алтернативне кривичне санкције (посебне обавезе) и кривичне санкције, уколико су испуњени потребни услови.

Када су малолетници у питању, онда је стварање правног система условљено посебним статусом детета и посебном усмерености на рехабилитацију и реинтеграцију, као и заштиту детета од свих облика насиља. Кривично правосуђе за малолетнике је посебно, управо из разлога што је неопходно децу која су у сукобу са законом третирати на посебно обазрив начин, јер је циљ да се избегне сваки вид казне (одмазде) и да се сваком детету обезбеди потпуна и продуктивна реинтеграција у друштво. Иако је примарно реактиван, систем кривичног правосуђа када су малолетници у питању има и значајан аспект превенције. Васпитни налози су један од инструмената којим се остварује управо превентивно дејство правосудног система којим се малолетници усмеравају на систем социјалне заштите. Могућност диверзионог поступања према малолетницима би требало остварити у што ранијој фази поступка, јер се на тај начин ефикасно избегава стигматизација малолетног извршиоца кривичног дела. Наравно, оно што је посебно значајно истаћи је да дискрециона одлука органа поступка о примени васпитног налога мора бити утемељена на критеријумима који су прописани, и не може и не сме бити ствар пуне арбитрерности. Тако је прописано и Токијским правилима (члан 3.1.) где се експлицитно наводи да се увођење, дефинисање и спровођење мера алтернативних институционалном третману уређује законом.²⁶

Оно што је посебно значајно код примене васпитних налога јесте сагласност малолетника из разлога што се на тај начин манифестује брига о малолетном лицу, јер је и сврха диверзионог поступка да се избегне било какав облик силе или принуде, и због тога је потребно да се малолетник упозна са свим могућностима диверзионог поступка пре него што се изјасни да ли на њега пристаје или не. Осим тога, његов пристанак свакако повећава шансе да се поступак диверзије спроведе до краја и са успехом. И у

²⁵ Радуловић Љ., Васпитни налози – алтернатива санкцијама за малолетнике, стр. 216, <http://www.ius.bg.ac.rs/Naucni/Razvoj%20pravnog%20sistema%202006/19%20-%20Projekat%202006-13.pdf>

²⁶ Права детета и малолетничко правосуђе – одабрани међународни инструменти, стандардна минимална правила УН за мере алтернативне институционалном третману (Токијска правила), http://www.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/6%20Tokijska%20pravila.pdf

поступку диверзије је потребно да се поштују основна права малолетника која се односе на претпоставку невиности, права на приватност као и дру-гаправа која му припадају. Основне карактеристике диверзионих поступака су:²⁷

- могу се применити од најраније фазе поступка;
- најбоља је она диверзија која се примени што пре, односно у веома кратком времену по сазнању за дело и за учиниоца;
- диверзија подразумева поштовање основних права детета;
- обавезна је сагласност детета (родитеља/старатеља) и нема криминалног досијеа;
- мора постојати одлука да се неће спровести кривични поступак;
- њом се уклањају и спречавају негативни ефекти кривичног поступка;
- обично се односе на лакша кривична дела;
- није погодна за све малолетнике (као на пример за оне на које се већ применила диверзија, па је неуспешно реализована и вођен је поступак према малолетнику, или у случајевима када малолетник не признаје да је извршио кривично дело);
- поступак диверзије може да се састоји само од једноставног упозорења или опомене, извињења жртви, накнаде штете или одређеног програма који укључује остваривање ресторативне правде и слично;
- институције које могу бити укључене у диверзиони поступак могу бити веома разнолике као што су нпр. Полиција (у многим државама континенталне Европе ово дискреционо одлучивање о примени диверзије је у рукама полиције), невладине организације и др;
- неуспели диверзиони поступак има за последицу вођење кривичног поступка;
- диверзиони поступак није увек поступак остваривања ресторативне правде (нпр. када се састоји само у давању упозорења малолетнику), али се, по правилу, заснива на принципима ресторативне правде.

Када је у питању ресторативна правда потребно је истаћи да ту малолетник није у центру пажње, јер је у овај процес укључена и сама жртва и у тим поступцима увек треба имати у виду да остваривање ове правде никако не сме да иде на штету права малолетника.

Однос између диверзије, алтернатива, ресторативне правде и приступа деци који је заснован на њиховим правима се најбоље може приказати следећим дијаграмом²⁸

²⁷ UNICEF diversion and alternatives, <http://www.createsolutions.org/unicef/whatdefinitionsdiversion.html#key>

²⁸ Дијаграм преузет из: <http://www.createsolutions.org/unicef/whatdefinitionsdiagram.html>

Васпитне налоге према Закону о малолетницима могу да изрекну јавни тужилац или судија за малолетнике само малолетним учиниоцима кривичних дела, под условом да се ради о кривичном делу за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година, да је малолетник признао кривично дело, односно да га је извршио, као и да постоји одређени однос малолетника како према кривичном делу, тако и према оштећеном лицу. Законом о малолетницима (члан 7) је предвиђено неколико врста васпитних налога и то: 1. Поравнање са оштећеним како би се накнадом, извињењем, радом или на неки други начин отклониле у целини или делимично штетне последице извршеног кривичног дела; 2. Редовно похађање школе или редовни одлазак на посао; 3. Укључивање без накнаде у рад хуманитарних организација или послова социјалног, локалног или еколошког садржаја; 4. Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и 5. Укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту. Приликом избора васпитног налога у сваком конкретном случају орган поступка мора да води рачуна о интересу малолетника, али и оштећеног, као и да се применом налога не ремети процес школовања или запослења малолетника. Васпитни налози се одређују на период од најдуже шест месеци. Избор, замена и контрола, одно-

сно надзор над применом налога се врши у сарадњи са родитељем, старатељем или усвојоцем малолетника, као и органом старатељства.

Уколико малолетник испуни васпитни налог према члану 62. став 4. Закона о малолетницима, јавни тужилац ће донети решење о одбацивању кривичне пријаве, односно предлога оштећеног за покретање поступка, а судија за малолетнике према члану 71. став 5. доноси решење о обустављању поступка. У случају да малолетник не испуни васпитни налог, против њега се води кривични поступак.

Проблеми²⁹ који се јављају у пракси приликом примене васпитних налога су на пример, недовољна квалификација (у смислу педагошког и психолошког знања и искуства) лица која учествују у поступку медијације, посебно код васпитног налога извињења оштећеном, што је веома психолошки захтеван поступак, а нарочито ако је и сам оштећени малолетно лице. Посебан проблем се јавља код васпитног налога који се састоји у одвикавању од зависности употребе дрога или алкохола и укључивању у појединачни или групни третман у здравственој установи или саветовалишту, јер у Србији здравствене установе не примају пацијенте млађе од 16 година, а осим тога дневни третман одвикавања може да се реализује само уз двомесечно присуство родитеља који, уколико је у радном односу може имати озбиљан проблем око изостанка у посла у том периоду (у смислу евентуалног отказа). У дневним болницама учешће родитеља или старатеља је обавезно у смислу да буду присутни приликом терапије која се спроводи над малолетником и они се третирају као копацијенти и лица са којима је неопходна сарадња у току трајања терапије.³⁰ Такође, уколико пацијент у току терапије, односно третмана покаже било какво агресивно или антисоцијално понашање, аутоматски се искључује терапије и поред одлуке органа поступка.

4. Поступак примене васпитних налога у Србији

Доношење одлуке органа поступка (јавног тужиоца или судије) о примени васпитних налога је само формалан почетак једног комплексног процеса који се састоји у уређеном следу обавезних активности учесника који су укључени у примену тих налога. Велики број учесника (правосудни органи, малолетник и његови родитељи или заступници, орган старатељства, образовне установе, здравствене установе, удружења грађана, привредне организације и струковна удружења) у овом процесу мора имати јасно дефинисану надлежност и делокруг рада као и одговорност за предузимање

²⁹ О проблемима: Biro za ljudska prava Tuzla, Primjena alternativnih mjera i modela restorativne pravde u zemljama regiona, str.25 и 26. http://mrezapravde.ba/skladiste_znanja/pdf/analiza_dobrih_praksi_primjene_alternativnih_mjera_i_modela_restorativne_pravde_u_zemljama_regiona.pdf

³⁰ Важно је напоменути да се према члану 2. став 1. тачка 3. Закона о правима пацијентата (Службени гласник РС број 45/2013) дететом сматра лице до навршених 18 година живота.

задатака. Ипак, због присутне тенденције тзв. „подруштљавања“ васпитних налога, која се огледа у изузетно широком кругу субјеката који могу учествовати у њиховој реализацији, оправдана је бојазан да ће превелико уплитање других актера у примену диверзионих мера, односно васпитних налога, довести до повећане арбитрерности која, у праву уопште, а у кривичном праву нарочито, може донети много више штете него користи, због чега мора постојати потпуна контрола приликом изрицања и примене васпитних налога од стране тужиоца и судије за малолетнике.³¹ Такође је неопходно да се успоставе механизми међусобне сарадње, да се одреде извори и начин финансирања и да се пропише начин вођења потребне евиденције. Да би се успешно примењивали васпитни налози потребно је да су утврђени стандарди за њихову примену којима се дефинишу: активности, очекивани исходи испуњења васпитних налога и правила која се односе на организације или појединце који учествују у том процесу.³²

Васпитни налози се могу реализовати у установама које се баве образовном, здравственом, хуманитарном и сличном делатношћу. Са овим установама, које је претходно идентификовао, склапање протокола или уговора о сарадњи иницира центар за социјални рад који је накомпетентнији да идентификује субјекте у локалној заједници који су адекватни за успешну реализацију васпитних налога. Ови споразуми представљају значајан правни основ за извршење васпитних налога у сваком конкретном случају, а посебно су значајни због тога што у њима мора бити прецизирано поступање са подацима у вези са сваким конкретним случајем јер се они третирају као поверљиви подаци. У вршењу јавних овлашћења, центар као установа социјалне заштите и као орган старатељства поступа у складу са нормативима и стандардима који су утврђени Правилником о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад (члан 3).³³ Центар за социјални рад предузима прописане мере, покреће и учествује у судским и другим поступцима, води прописане евиденције и стара се о чувању документације корисника.³⁴

³¹ Бановић Б., Јоксић И., Диверзион концепт реаговања на криминалитет малолетника у Србији: Реаговања на криминалитет малолетника у Србији: законодавство и пракса, Нишке теме број 2/2011, стр.351-352, <http://teme.junis.ni.ac.rs/teme2-2011/teme%202-2011-01.pdf>

³² Видети: Предлог: Стандарди и процедуре за примену васпитних налога, Београд Јуни 2012, <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/Predlog%20procedure%20i%20standardi%20finalna%20sedjena%20verzija.pdf>

³³ Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад, Службени гласник РС број 59/2008, 37/2010, 39/2011 – др.правилник и 1/2012 – др.правилник). Нормативе и стандарде стручног рада прописује министар надлежан за социјалну заштиту (члан 120. став 2. Закона о социјалној заштити).

³⁴ Закон о социјалној заштити, Службени гласник РС број 24/2011, члан 120. став 1. тачка 3) и 4).

Начело целисходности је у поступак увело и орган старатељства чија улога у вези са овим начелом може бити тројака: да се од њега тражи мишљење о целисходности покретања поступка, само у сарадњи са органом старатељства се могу реализовати неки васпитни налози и орган старатељства уколико сматра да је целисходније да се покрене кривични поступак према малолетнику има право да то тражи од надлежног суда.³⁵ Када је у питању примена васпитних налога, орган старатељства активно учествује у избору васпитног налога, надзору над спровођењем васпитног налога и подношењу извештаја јавном тужиоцу или судији за малолетнике о испуњењу налога. Ово је сасвим оправдано јер центар за социјални рад као установа социјалне заштите у складу са својим надлежностима има одговорност за оперативно планирање у успостављању услуга социјалне заштите у локалној заједници, а у оквиру те улоге има одговорност и за идентификацију ресурса за примену васпитних налога и за регулисање међусекторске сарадње у примени васпитних налога.³⁶

Значајан фактор који у великој мери одређује избор и реализацију васпитних налога је извор финансирања, с обзиром на то да извршење налога изискује одређене трошкове, мора се решити питање ко ће и на који начин сносити настале издатке. Зато је важно одредити ко одређује или одобрава дозвољену границу трошкова за примену васпитног налога, ко одобрава специфичне трошкове за појединачне васпитне налоге или ко плаћа услуге које се обезбеђују у складу са примењеним васпитним налогом.³⁷

Јавни тужилац и судија за малолетнике као органи који одлучују о примени васпитних налога треба да воде потребне евиденције о примени васпитних налога, али и субјекти који учествују у реализацији треба да воде своје интерне евиденције. Оно што је важно то је да се тачно одреди која лица имају право увида у податке из евиденције и под којим условима, као и на који начин и у којим случајевима се могу размењивати подаци из евиденција и у коју сврху.

Шема реализације васпитног налога:³⁸

³⁵ Поповић М., Орган старатељства и кривичноправни третман малолетника, Београд 1974, стр. 88.

³⁶ Видети: Предлог: Стандарди и процедуре за примену васпитних налога, Београд 2012, стр. 12, <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/Predlog%20procedure%20i%20standardi%20finalna%20sedjena%20verzija.pdf>

³⁷ Ibidem., стр. 14-15.

³⁸ Шема је изведена на основу: Предлог: Стандарди и процедуре за примену васпитних налога, Београд 2012, стр.19-22, <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/Predlog%20procedure%20i%20standardi%20finalna%20sedjena%20verzija.pdf>

У овом систему, малолетном учиниоцу кривичног дела се намеће обавеза да преузме одговорност за своје поступке, затим да се суочи са жртвом (оштећеним) кривичног дела, али и са представником друштвене заједнице, као и да активно ради на отклањању штете која је причињена из-

вршеним кривичним делом.³⁹ Основна правила којих се треба придржавати приликом примене васпитних налога су: да се она одређују у најбољем интересу детета уз поштовање његових права, а посебно права приватности и да се могу одредити само уз сагласност малолетника. Да би се остварио циљ васпитног налога увек треба приликом избора врсте налога водити рачуна о личности малолетника његовим склоностима, навикама, мотивима, могућностима, потребама, али и карактеристикама спољашњих услова и социјалних фактора. Избор и примена васпитних налога захтева тимски рад у који су обавезно укључени јавни тужилац (суд), родитељи (старатељи) орган старатељства, малолетник. Посебно је важна улога водитеља третмана чији учинак би био далеко ефикаснији када би се обезбедио адекватан број таквих стручних лица који не би били преоптерећени са бројем случајева које воде.

5. Васпитни налози као диверзионе мере у упоредном законодавству

У Канади Законом о кривичном правосуђу за малолетнике⁴⁰ су предвиђене две врсте несудских мера које полиција може да изрекне малолетнику и то: опомене које су неформалног карактера и упозорења, која су формална, у писаном облику. Ове мере полиција може да изрекне малолетнику пре кривичног поступка уколико постоји потребан степен сумње да је малолетник учинио кривично дело, али се сматра сасвим довољним да му се изрекне нека од вансудских мера. Осим тога, полиција може уз сагласност малолетника да га упуту на програм или институцију у друштвеној заједници која му може помоћи да не врши више кривична дела. Оваква могућност је искључена уколико је малолетнику већ раније изречена нека од вансудских мера, или је већ осуђиван (члан 4 (д)).

Сличне вансудске мере (опомена и васпитни налози) предвиђене су и у Црној Гори Законом о поступању према малолетницима у кривичном поступку (члан 9. став 2)⁴¹ као алтернативне мере. Опомену (члан 10) може да изрекне малолетнику државни тужилац за малолетнике или овлашћени полицијски службеник са посебним знањима из области заштите права малолетних лица уз одобрење тужиоца, који је извршио кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до три године, уколико постоје докази који поткрепљују основану сумњу да је малолет-

³⁹ Mitrović Lj., *Vaspitne preporuke i njihova primjena u uporednom pravu*, Godišnjak Fakulteta pravnih nauka broj 3/2013, Banja Luka, стр.23.

⁴⁰ Youth Criminal Justice Act, Part 1 – Extra judicial measures, Art.6, <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/Y-1.5/page-3.html#docCont>

⁴¹ Službeni list Crne Gore broj 64/2011.

ник учинио кривично дело, малолетник је дао свој пристанак уз сагласност законског заступника и према малолетнику раније није примењен васпитни налог или изречена кривична санкција. Приликом изрицања опомене посебно се мора узети у обзир однос малолетника према кривичном делу и оштећеном.

У Републици Српској Законом о заштити и поступању са децом и малолетницима у кривичном поступку⁴² алтернативне мере су полицијско упозорење и васпитне препоруке (васпитни налози). Полицијско упозорење (члан 21. и члан 22) се може изрећи малолетнику који је учинио кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до три године, уколико је то сазмерно околностима и тежини учињеног кривичног дела (члан 9). Услови који морају бити испуњени да би се изрекло упозорење су: да је малолетник слободно и добровољно признао кривично дело (с тим да се ово признање не може користити против њега у било ком другом накнадном поступку (члан 88. став 8)), да је ово признање поткрепљено другим доказима и да се раније малолетнику није изрицало упозорење. Полицијско упозорење може се изрећи у року од 24 сата пошто је полицијски службеник испитао малолетника и прикупио доказе, уз службени извештај тужиоцу доставио и образложен предлог да се малолетник за конкретни случај само упозори, и јавни тужилац дао своје одобрење (члан 88. став 4). Јавни тужилац ће се сагласити са предлогом полицијског службеника уколико после разматрања предлога утврди да постоје докази да је малолетник учинио кривично дело, али да с обзиром на природу кривичног дела и околности под којима је учињено, ранији живот малолетника и његова лична својства, покретање кривичног поступка не би било целисходно. О изреченим полицијским упозорењима се води посебна евиденција (члан 23) која нема карактер кривичне евиденције о осуђиваности малолетника. Подаци из ове евиденције се не могу употребити на било који начин којим би се нанела штета малолетнику.

У Аустрији⁴³ одлуку о диверзионим мерама доноси јавни тужилац или судија за малолетнике, при чему се руководи посебним приручницима (о диверзионим мерама и о посредовању) које је донео NEUSTART. Пре него што донесу одлуку о примени неке од диверзионих мера, могу се тражити извештаји о увиду у стање малолетника и то од аЈGH-а (Подршка при малолетничком суду у Бечу) или од канцеларије за младе које су специјализовани одсеци управних служби по областима у другим регијама Аустрије. Ти извештаји су резултат испитивања личности малолетника. Проблемима

⁴² Službeni glasnik Republike Srpske broj 13/10.

⁴³ Rosenberger R., Studija pravnog okvira i praktične primene diverzionih mera u Austriji i Nemačkoj, Komparativna analiza i podsticaj za podršku reformi u Srbiji, Beč 2011, str.7-16.

малолетничке деликвенције и диверзионим мерама се бави приватна организација NEUSTART која сарађује са Савезним министарством правосуђа. Интересантно је поменути да само за примену диверзионе мере *Рад у јавном инђересу*ова организација сарађује са више од 1200 организација цивилног друштва и јавних и верских институција широм целе Аустрије. У примени диверзионих мера учествује и Подршка при малолетничком суду у Бечу (WienerJugendgerichtshilfe, aJGH) која сарађује са око 80 различитих организација цивилног друштва и јавних и верских институција, невладиних организација, Црвеним крстом и др.

У Немачкој⁴⁴ је развијен комплексан систем социјалних институција на пољу малолетничког правосуђа кога чине обавезне службе за децу и младе и волонтерске службе. Диверзионе мере нису ограничене само на лака кривична дела, већ се могу применити и за тешка кривична дела под одређеним околностима, ако је учинилац исправио штету или се на други начин извинио жртви.

У Русији⁴⁵ постоје различите могућности диверзионог поступања у случају када малолетник изврши кривично дело. Тако се према Закону о кривичном поступку⁴⁶ разликују случајеви лакших кривичних дела од случајева када малолетник изврши обично или тешко кривично дело. Према члану 427. ЗКП-а је предвиђено да у случају ако се током претходне истраге према малолетнику који се терети за лакше и кривично дело средње тежине установи да се сврха кажњавања може постићи и без изрицања казне, истражитељ може уз сагласност шефа истражне службе, као и лице које врши испитивање, уз сагласност тужиоца, донети одлуку о прекиду кривичног гоњења и поднети захтев суду за примену принудних мера према малолетнику васпитног карактера (који имају васпитни утицај), а који су предвиђени чланом 90. Кривичног закона⁴⁷ и који ће бити реализовани под

⁴⁴Ibidem, str.17-25.

⁴⁵Penal Reform International, A review of law and policy to prevent and remedy violence against children in police and pre-trial detention in Russia, стр.13,

http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/06/Russia_FINAL_ENGLISH.pdf

⁴⁶Criminal Procedural Code of the Russian Federation No. 174-FZ of December 18, 2001 (with the Amendments and Additions of May 29, July 24, 25, October 31, 2002, June 30, July 4, 7, December 8, 2003, April 22, June 29, December 2, 28, 2004, June 1, 2005, January 9, March 3, June 3, July 3, 27, December 30, 2006, April 12, 26, June 5, 6, July 24, October 2, November 27, December 3, 6, 2007, March 4, June 11, December 2, 22, 25, 30, 2008, March 14, April 28, June 29, July 18, October 30, November 3, December 17, 27, 29, 2009, February 21, March 9, 29, April 7, 22, 30, May 5, 19, July 1, 22, 23, 27, November 29, December 28, 29, 2010, February 7, March 20, April 6, May 3, June 3, 14, July 11, 20, 21, November 6, 7, 21, December 6, 7, 2011, February 29, March 1, 2012), file:///C:/Users/prodekan.nastava/Downloads/RF_CPC_2001_am03.2012_en.pdf

⁴⁷The Criminal Code Of The Russian Federation No. 63-Fz Of June 13, 1996 (with Amendments and Additions of May 27, June 25, 1998, February 9, 15, March 18, July 9, 1999, March 9,

руководством главног истражитеља или тужиоца заједно са судом. Уколико малолетник одбије да испуни меру васпитног карактера која му је одређена, кривични поступак против њега се наставља (члан 427. став 5. ЗКП). Мере васпитног утицаја на малолетника које су предвиђене чланом 90. Кривичног закона су: упозорење; стављање под надзор родитеља или старатеља или специјализоване државне институције; обавезу отклањања штете која је нанета; ограничавање слободног времена и постављање посебних захтева у вези са понашањем малолетника. Истовремено се може изрећи неколико мера према једном малолетнику. Дужина трајања ових мера зависи од тежине кривичног дела, па је тако за лако кривично дело предвиђена дужина трајања мера од једног месеца до две године, а за дела средње тежине од 6 месеци до три године.

6. Примена васпитних налога у пракси Вишег јавног тужилаштва и Вишег суда у Новом Саду

Примена васпитних налога од стране **Вишег јавног тужилаштва у Новом Саду**⁴⁸ (самостална примена) почела је 08.11.2013, а до тада је Више јавно тужилаштво подносило предлоге судији за малолетнике за обуставу припремног поступка уз примену васпитног налога у складу са Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица РС. Самостална примена васпитних налога је актуелизована са реализацијом Пројекта⁴⁹ „Унапређење примене васпитних налога“ чији носилац је био Републички завод за социјалну заштиту, јер је овим Под-пројектом тестиран нацрт Правилника о примени васпитних налога, као и Стандарди и процедуре за примену васпитних налога, а у оквиру кога су тужиоци имали кратак курс на коме им је предочен значај диверзионих поступака, приказани су им модели диверзионих поступака у другим државама, указано им је на предности медијације у решавању кон-

20, June 19, August 7, November 17, December 29, 2001, March 4, 14, May 7, June 25, July 24, 25, October 31, 2002, March 11, April 8, July 4, 7, December 8, 2003, July 21, 26, December 28, 2004, July 21, December 19, 2005, January 5, July 27, December 4, 30, 2006, April 9, May 10, July 24, - November 4, December 1, 6, 2007, February 14, April 8, May 13, July 22, November 25, December 22, 25, 30, 2008, February 13, April 28, June 3, 29, July 24, 27, 29, October 30, November 3, 9, December 17, 27, 29, 2009, February 21, March 29, April 5, 7, May 6, 19, June 17, July 1, 22, 27, October 4, November 29, December 9, 23, 28, 29, 2010, March 7, April 6, May 4, July 11, 20, 21, November 7, 21, December 6, 7, 2011, February 29, March 1, 2012), file:///C:/Users/prodekan.nastava/Downloads/RF_CC_1996_am03.2012_en.pdf

⁴⁸ Све информације и подаци о примени васпитних налога у Вишем јавном тужилаштву у Новом Саду су добијени дописом Вишег јавног тужилаштва број Пи 80/2014. Од 08.12.2014. године.

⁴⁹ Под-пројекат у оквиру Пројекта „Унапређење доступности правде у Србији“ чији носилац је било Министарство правде.

фликта између малолетног учиниоца кривичног дела и оштећеног и представљени су им пројекти центара за социјални рад који су у вези са унапређењем васпитних налога. Важно је истаћи да су сва одговорна лица у организацијама који су пружаоци услуга у вези са реализацијом васпитних налога прошла посебну обуку. Са предностима примене васпитних налога су посебно упознати Полицијска управа Нови Сад и Адвокатска комора Војводине.

Примена васпитних налога је омогућена и захваљујући закљученим протоколима о сарадњи које је закључио Центар за социјални рад са:

- свим основним и средњим школама у Новом Саду и већим бројем школа у Јужнобачком округу (за примену васпитног налога – Редовно похађање школе);

- са Геронтолошким центром, Градским зеленилом, Црвеним крстом, Свратиштем за децу улице и другим организацијама (за примену васпитног налога – Укључивање без накнаде у рад хуманитарних организација);

- са одређеним пружаоцима услуга, а створени су услови да и сам Центар за социјални рад Града Новог Сада пружа ове услуге у оквиру дневног боравка за децу без родитељског старања (за примену васпитног налога - Укључивање у појединачни и групни третман).

Посебно је значајно истаћи да су у оквиру пројекта била обезбеђена и средства за осигурање малолетника од повреде на раду током реализације васпитних налога, и то донацијом, тако да ово питање није дугорочно и системски решено.

Од почетка самосталне примене до 08.12.2014.⁵⁰ тужилац за малолетнике је иницирао примену васпитног налога увек када су за то били испуњени услови прописани законом. Од 700 кривичних пријава против малолетних учинилаца кривичних дела које је тужилаштво примило у овом периоду, примена васпитних налога је иницирана према 66 малолетника. У свим овим случајевима је постављен захтев надлежном центру за социјални рад као органу старатељства за достављање извештаја о малолетнику и његовој породици, чији саставни део је и стручна процена водитеља случаја о томе који би васпитни налог највише одговарао малолетнику. Од 66 случајева у којима је иницирана примена васпитних налога, 20 није реализовано, већ је поднет захтев за покретање припремног поступка пред судом, из једног од следећих разлога:

- надлежни центар за социјални рад је нашао да нема места примени васпитног налога, јер је малолетних више пута био већ у сукобу са законом;

⁵⁰ Датум достављања података аутору овог рада.

- центар за социјални рад уопште није успео да контактира малолетника и његову породицу;
- од центра за социјални рад дат је позитиван извештај о малолетнику, али се он предомислио када је позван у тужилаштво ради давања пристанка за примену васпитног налога;
- центар за социјални рад је сматрао у неким случајевима да долази у обзир примена само васпитног налога који може да изрекне суд и слично.

Реализована су 22 васпитна налога и према малолетницима су донета решења о одбачају кривичне пријаве. Од 22 случаја, у 15 случајева је примењен васпитни налог Укључивање без накнаде у рад хуманитарних организација (члан 7. Став 1. тачка 3. ЗМ) и то је у највећем броју случајева одређено 20 сати хуманитарног рада (слични случајеви); у 4 случаја је примењен васпитни налог Редовно похађање школе (члан 7. Став 1. Тачка 2. ЗМ) и у сваком од ових случајева је одређено обавезних 6 месеци уредног похађања наставе, што је и максималан рок трајања васпитног налога. У 3 случаја је одређен васпитни налог Поравнање са оштећеним (члан 7. став 1. тачка 1. ЗМ) и у сва три случаја је поравнање са оштећеним извршено извињењем, па је моментом упућивања извињења васпитни налог и испуњен. Разлози који отежавају примену овог васпитног налога су наведени пристанак оштећеног, и оно што је такође значајно је то што тужилац није обучен за медијатора, нити је Центар за социјални рад Града Новог Сада био у прилици да тужиоцу обезбеди стручног пружаоца такве услуге.

Кривична дела код којих се тужилац опредељивао у досадашњој пракси на примену васпитних налога су: Крађа (члан 203. КЗ), Утаја (члан 207. КЗ), Ситна крађа (члан 210. КЗ), Оштећење туђе ствари (члан 212. КЗ), Фалсификовање знакова за вредност (члан 226. КЗ), Неовлашћено држање опојних дрога (члан 246а КЗ), Угрожавање јавног саобраћаја (члан 289. КЗ). Изазивање панике и нереди (члан 343. КЗ) и Фалсификовање исправе (члан 354. КЗ).

Од момента иницирања примене васпитног налога до момента доношења решења о одбачају кривичне пријаве након реализације васпитног налога протекне најчешће онолико времена колико је потребно да се пред судом заврши припремни поступак, а оно што је посебно значајно су резултати примене васпитних налога који су изузетно добри. Наиме, важно је истаћи да само мали број малолетника и њихових родитеља није пристао на примену васпитног налога. Ни у једном случају где је одређен васпитни налог није било никаквих примедба на начин реализације и за сада нема повратништва.

У тренутку достављања података аутору овог рада у току је био поступак за примену 24 васпитна налога. У појединим предметима је захте-

ван извештај надлежног центра за социјални рад, али тај извештај још није био достављен тужилаштву. У неким предметима је било заказано саслушање малолетника и његовог родитеља ради давања сагласности за примену васпитног налога или је донето решење, али реализација још није била започела зато што се чекао школски распуст да васпитни налог не би ометао малолетника у редовним школским активностима.

У Вишем суду у Новом Саду⁵¹ у 2014. години одређено је укупно 16 васпитних налога од којих је реализовано 12 (у којим случајевима је поступак обустављен), а у току је била реализација 4 васпитна налога (у тренутку достављања података аутору). У свим случајевима је изречен васпитни налог Укључивање без накнаде у рад хуманитарних организација или послова социјалног, локалног или еколошког садржаја и то у трајању од 20 часова у највећем броју случајева (само у три случаја од 30 часова), а само у једном случају је одређен васпитни налог Поравнање са оштећеним где је одређено да у периоду од 6 месеци малолетник мора оштећеном да плати новчани износ који је суд одредио. Кривична дела за која су изречени васпитни налози су: Утаја (члан 207. став 5. КЗ), Оштећење туђе ствари (члан 212. став 1. КЗ), Тешке телесне повреде (члан 121. став 1. КЗ) Ситна крађа (члан 210. КЗ), Крађа (члан 203. став 1. КЗ), Угрожавање јавног саобраћаја (члан 289. Став 3. у вези става 1. КЗ), Лажно пријављивање (члан 334. Став 4. КЗ), Тешка крађа (члан 204. став 1. тачка 1. КЗ), Неовлашћено држање опојних дрога (члан 246а КЗ), Лака телесна повреда (члан 122. став 1. КЗ), Насилничко понашање (члан 344. став 2. у вези става 1. КЗ), Фалсификовање знакова за вредност (члан 226. став 1. КЗ).

У 2013. години у Вишем суду у Новом Саду изречено је укупно 12 васпитних налога и то сви Укључивање без накнаде у рад хуманитарних организација или послова социјалног, локалног или еколошког садржаја. Трајање васпитних налога је одређено у износу од 30 сати у седам случајевима, а у остала три случаја по 20 сати рада. Кривична дела за која су изречени васпитни налози су: Неовлашћено држање опојних дрога (члан 246а став 1. КЗ), Уништење и оштећење туђе ствари (члан 212. став 1 КЗ), Ситна крађа, утаја и превара (члан 210 став 1. КЗ), Угрожавање јавног саобраћаја (члан 289. став 3. у вези са ставом 1. КЗ), Утаја (члан 207. став 5. КЗ), Тешка крађа (члан 204. став 1. тачка 1. КЗ), Крађа (члан 203. став 1. КЗ), Изазивање опште опасности (члан 278. став 5. КЗ) и Фалсификовање исправе (члан 355. став 1.КЗ).

У 2012. години у Вишем суду у Новом Саду изречено је укупно 18 васпитних налога и то 16 налога - Укључивање без накнаде у рад хуманитарних

⁵¹ Подаци који се односе на примену васпитних налога према малолетницима у Вишем суду у Новом Саду су добијени дописом Вишег суда Посл. број СУ.VII-220/14 од 25.12.2014. године.

организација или послова социјалног, локалног или еколошког садржаја по 30 сати и 1 васпитни налог да се малолетних извини оштећеном. Кривична дела за која су изречени васпитни налози су: Фалсификовање исправе (члан 355. став 1. КЗ), Крађа (члан 203. став 1. КЗ), Угрожавање јавног саобраћаја (члан 289. став 1. КЗ), Уништење и оштећење туђе ствари (члан 212. став 1. КЗ), Тешке телесне повреде (члан 121. став 1. КЗ), Убијање и злостављање животиња (члан 269. став 1. КЗ) и Прикривање (члан 221. став 3. КЗ).

У 2011. години у Вишем суду у Новом Саду изречено је укупно 17 васпитних налога и то 11 васпитних налога Укључивање без накнаде у рад хуманитарних организација или послова социјалног, локалног или еколошког садржаја по 30 сати, 1 васпитни налог Редово похађање школе, 2 васпитна налога да се малолетник извини оштећеном, 1 васпитни налог Поравнање са оштећеним накнадом штете и 1 васпитни налог да малолетних у оквиру сопствених могућности накнади штету коју је проузроковао. Ових 17 васпитних налога су изречени према укупно 14 малолетника, од којих су према три малолетника изречена по два васпитна налога. Васпитни налози су изрицани за следећа кривична дела: Неовлашћено држање опојних дрога (члан 246а став 1. КЗ), Тешке телесне повреде (члан 121. став 1. КЗ), Угрожавање јавног саобраћаја (члан 289. став 3. у вези става 1. КЗ), Лажно пријављивање (члан 334. став 4. КЗ), Тешке телесне повреде (члан 121. став 1. КЗ), Уништење и оштећење туђе ствари (члан 212. став 1. КЗ), Угрожавање саобраћаја опасном радњом или опасним средством (члан 290. став 2. у вези става 1. КЗ), Шумска крађа (члан 275. став 1. КЗ), Неовлашћено коришћење туђег возила (члан 213. КЗ).

Из наведених података се може закључити да се васпитни налози и поред нормативних и других тешкоћа успешно примењују у Вишем јавном тужилаштву и Вишем суду у Новом Саду. Примењује се углавном иста врста васпитних налога и за иста кривична дела, а што се тиче дужине трајања евидентан је стандард (20/30 сати) у поступању који се односи на сатницу васпитног налога Укључивање без накнаде у рад хуманитарних организација или послова социјалног, локалног или еколошког садржаја односно, који се и примењивао у далеко највећем броју случајева. Посебно је значајан податак да за сада нема рецидивизма код малолетника према којима је одређен васпитни налог и који су га реализовали, што свакако говори у прилог оправданости и потребе његове пуне примене.

7. Закључна разматрања

Малолетничко понашање је слика самог друштва и зато је главни индикатор лошег стања у друштву управо асоцијално, антисоцијално и деликвентно понашање малолетника. Имајући у виду наведено, друштво

има веома важан задатак да успостави ефикасан правни систем и контролу над преступништвом малолетника и младих уопште, што је наравно изузетно тешко, а поготово у случајевима када дође до ескалације деликвентног понашања. Стање малолетничке деликвенције је забрињавајуће, што указује на неопходност успостављања и примене најразличитијих механизма којима се остварује васпитни утицај на малолетнике, јер је кривичноправна реакција само последње средство коме се прибегава када је малолетничка деликвенција у питању. Преваспитавање, васпитавање и стварање услова за правилан развој малолетника, укључујући и адекватно образовање и правилан однос према радним обавезама, чине специфичност криминалнополитичких циљева који се настоје остварити сузбијањем малолетничког криминалитета.⁵² Превенција има посебно значајну улогу када је у питању деликвентно понашање малолетника, подразумева комплексан систем мера и радњи најразличитијих субјеката и треба да буде остварена у сва три вида – као примарна, секундарна и терцијарна, а посебно је значајно да буде заснована на бројним квалитетним резултатима истраживања која су спроведена на овој популацији.

У сузбијању деликвентног понашања малолетника посебно је значајно изналажење решења ван кривичног поступка што се постигло увођењем васпитних налога као алтернативних мера у односу на вођење кривичног поступка, чиме је проширена могућност примене диверзионог концепта. Осим тога, васпитним налозима се у води рачуна и о оштећеном, јер је активни учесник у реализацији неких васпитних налога због чега се сматрају првим кораком у остваривању ресторативне правде. Веома је важно да се код примене васпитних налога оствари циљ који се састоји у томе да малолетник схвати недозвољеност свог понашања, да преузме за такво понашање одговорност и да се суочи са узроцима таквог понашања, као и да развије самоконтролу понашања. Међутим, баш када је реч о васпитним налозима, за разлику од европских искустава која говоре да се васпитни налози примењују према 20-30% малолетних извршилаца кривичних дела,⁵³ у Србији је спровођење ових одредби Закона о малолетницима готово занемарљиво, јер се они изричу у мање од 1% од свих кривичних поступака који би се потенцијално могли избећи применом диверзионих поступака и нешто преко 1% од свих поступака који би потенцијално могли бити

⁵²Соковић. С., Извршење кривичних санкција, Крагујевац 2008, стр. 154 - 160. Цитирано код: Васиљевић С., Игњатовић-Ристић Д., Ћирић З., Малолетничка кривична санкција: посебне обавезе, Социјална мисао број 3/2010, стр. 110.

⁵³Projekat: Podrška reformi maloletničkog pravosuđa -Unapređenje primene vaspitnih налога- Republički zavod za socijalnu zaštitu, Beograd 2011, стр. 2.

обушављени изрицањем васпитног налога.⁵⁴ Оваквом стању је допринело и непостојање подзаконског акта - Правилника о примени васпитних налога, иако је Законом о малолетницима његово доношење предвиђено. Ипак и поред тога, примена васпитних налога је присутна у пракси судова у Србији, а унапређена Пројектом „Подршка реформи система малолетничког правосуђа“ Министарства правде, чији је један од под-пројеката био и „Унапређење примене васпитних налога“ који је припремио Републички завод за социјалну заштиту, јер је кроз овај пилот пројекат тестиран нацрт Правилника о примени васпитних налога. У пракси је примена васпитних налога спорадична, јер осим празнина у нормативном систему „једно од озбиљних ограничења које произлази из поменутих околности је неразвијена и нерегулисана међуресорна сарадња, на централном или локалном нивоу и неуједначени и углавном недовољни институционални капацитети у локалним заједницама, који су неопходни за успешну организацију и примену васпитних налога.“⁵⁵

Васпитним налозима се позитивно и ефикасно може утицати на адекватан развој малолетног лица у циљу развијања личне одговорности за предузете поступке у чему се огледа специјално превентивно дејство васпитних налога. Увођење васпитних налога је показатељ значајног развоја приступа, метода и техника поступања са малолетницима који одговарају потребама и могућностима малолетника. За овај третман малолетника потребно је обезбедити стручан и високо професионалан кадар који мора бити континуирано стручно обучаван, и оно што је посебно важно јесте потреба и неопходност за тимским радом стручњака. Примена васпитних налога је великим делом условљена постојањем организоване и уређене међу-институционалне сарадње и стварањем свих потребних и неопходних услова за њихову примену.

Кривични поступак се често фигуративно приказује као левак који је широк на врху, а узан на дну чиме се жели указати на то да надлежним правосудним органима стоји на располагању читава лепеза могућности решавања конкретне случаја и да одлучивање представља много више од тумачења и примене правила на конкретан случај. Дискреционо одлучивање, односно доношење одлука без формалних правила, подразумева и од-

⁵⁴Podaci preuzeti iz studije: Mapiranje resursa u lokalnim zajednicama za primnu vaspitnih naloga-posebni obaveza-NVO Amity(Beograd 2011.god) – фуснота 1, Видети код: Републички завод за социјалну заштиту, Београд 2011,Пројекат: Подршка реформи малолетничког правосуда-Унапређење примене васпитних налога- Републички завод за социјалну заштиту, стр.2.

⁵⁵ Предлог: Стандарди и процедуре за примену васпитних налога, Београд 2012, стр.41, <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/Predlog%20procedure%20i%20standardi%20finalna%20sedjena%20verzija.pdf>

лучивање у конкретном случају о алтернативним правцима деловања, као што је примена васпитних налога, наравно под условом да су испуњени потребни законски услови за њихову примену. Васпитни налози се могу сматрати и својеврсним видом пробације – методе поступања са преступницима. С обзиром на то да пробација обухвата надзор и третман, овим се малолетнику пружа и нова шанса и систематска помоћ у ресоцијализацији. Пробација је начин третмана у заједници при коме се лице, односно малолетник не издваја из друштва, већ остаје у средини у којој је до тада живео, а која му омогућава много веће могућности нормализације односа са својом породицом и вршњацима.⁵⁶ По својим различитим облицима, пробација је веома еластична у својој примени, па су и резултати у ресоцијализацији деликвената утолико бољи што је тај режим боље уклопљен у културне оквире и друштвену структуру дотичне земље.⁵⁷

⁵⁶ Стакић Ђ., *op.cit.*, стр.111.

⁵⁷ *Ibidem*, стр.119.

*Tatjana D. Bugarski, Ph.D., Associate Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad*

Educational Orders as a Diversionary Treatment Model and their Use in the Practice of the Higher Public Prosecutor's Office and the High Court in Novi Sad

Abstract: *Juvenile crime is constantly attracting the attention of the general and professional public and in some way is an indicator of the success or failure of all measures by which a society takes care of the young. As a particularly vulnerable category, juveniles are the focus of special attention in each society which constantly invents always new and more efficient ways of solving criminal matters which will cause a minimum damage to a juvenile offender, and achieve the purpose that is reflected in the strengthening of its personal responsibility for its actions. In this sense, a special place occupies the application of educational orders that can achieve its purpose only if there is a complete legal regulation of their use (law and regulations) and systematically provided logistics. Imposition and implementation of educational orders is directly related to the examination of juvenile's personality and a special attention has been paid to this issue. In this work, the author deals with educational orders as a diversionary treatment model against juvenile offenders, as well as the implementation of educational orders in the practice of the Higher Public Prosecutor's Office and the High Court in Novi Sad.*

Key words: *criminal procedure, diversionary procedure, educational order, juvenile, personality examination.*

Датум пријема рада: 30.03.2015.